

MUECA :S - Un model universitari invertit

Tatiana Sentamans *

Resum

El present article té com a objecte descriure i analitzar les diferents estratègies en el marc del disseny i de la gestió del màster universitari en Estudis Culturals i Arts Visuals (perspectives feministes i cuir/queer), MUECA, de la Universitat Miguel Hernández (màster oficial d'orientació investigadora, i amb modalitat *online*/semipresencial). Per això i per a entendre com això defineix el seu model pedagògic i el seu currículum invertits, s'analitzen no sols el *statu quo* i la batalla d'anomenar-se (denominació, descripció i justificació), el seu pla d'estudis i les pedagogies MUECA (planificació de les ensenyances), o els seus recursos humans i materials (persones i màquines), sinó les experiències personals i situades que servixen per a enunciar i analitzar les motivacions inicials que han originat un conjunt de decisions per a la seua posada en marxa i el seu desenvolupament. Els materials que generen estranyament, les pedagogies de contacte i torçudes, les epistemologies situades, les xarxes d'afectes, la contraproductivitat (qualitat *versus* quantitat), des d'unes perspectives feministes i cuir/queer, determinen a més dels continguts, altres formes de fer acadèmia i investigació dins de les estratègies marcades per la norma (legislació educativa i normatives pròpies). En este sentit, i en conclusió, considerem que MUECA possibilita una experiència d'Ensenyança-Aprenentatge (E-A) innovadora en el marc específic, i amb un gran potencial per a la seua intervenció en l'àmbit social i per a eixamplar els marges d'actuació.

Paraules clau

MUECA, màster d'investigació, pedagogies torçudes, estudis culturals, arts visuals, feminismes, activismes, teoria queer/cuir.

Recepció original: 04 de novembre de 2019

Acceptació: 06 de març de 2020

Publicació: 30 de juny de 2020

Introducció

Si hemos dicho tantas veces que la teoría queer significaba una herejía epistemológica, un corte con una forma de transmisión del conocimiento lo vuelvo a decir aquí, porque el contexto de la Universidad es donde se ha generado y donde se ha transmitido –tradicionalmente– un conocimiento muy lineal, muy ajeno a nuestra realidad, y donde se ha colado la teoría queer como una herejía epistemológica, una ética bollera, una ética mariconona, una ética trans, una ética intersexual que debería suponer una cierta herejía política y social, por supuesto. Una herejía presupone que hay que romper ciertas reglas del juego, tanto internas como externas. La pregunta también es en qué medida hemos roto esas reglas

(*) Professora titular del Departament d'Art de la Facultat de Belles Arts d'Altea de la Universitat Miguel Hernández, investigadora del grup consolidat FIDEX i del Centre d'Investigació en Arts (CIA) de la UMH, i membre del col·lectiu artístic O.R.G.I.A.; s'ha especialitzat en estudis de gènere en el marc dels estudis visuals. Les seues línies d'acció se centren en la pràctica artística i el pensament contemporani. La seua vinculació amb l'activisme feminista i LGTBQ+, i el seu interès per les vindicacions dels feminismes i la teoria cuir/queer, l'han portat a especialitzar-se en la relació de les pràctiques artístiques contemporànies amb els contextos socials, aprofundint en temàtiques i imaginaris que tenen a veure amb la construcció identitària i els marges d'actuació de les persones. La seua tesi doctoral va rebre el Premi Nacional d'Investigació Cultural (Ministeri de Cultura, 2008), i el seu avançament en forma d'article, la Menció Especial del Jurat de Premis Espais a la Creació i a la Crítica d'Art (Girona, 2007). Ha codirigit congressos internacionals i seminaris d'investigació i ha impartit més d'una vintena de conferències entre universitats, centres d'investigació i museus nacionals i internacionals, com són les seues últimes contribucions en la UV, la UPV, la UVigo, la UIMP, l'Université de Toulouse Le Mirail a França, el MUAC a Mèxic, l'IVAM a València, o el MediaLab Prado, el CA2M i el Reina Sofía de Madrid. És directora i promotora del màster universitari d'Estudis Culturals i Arts Visuals (Perspectives Feministes i Cuir/Queer), MUECA. Adreça electrònica: tsentamans@umh.es

para poder resignificar nuestros espacios de forma diferente o el conocimiento de forma diferente en la Universidad. (Vila, 2010, p. 154)

Vist amb distància, crec que la creació del màster MUECA té molt a veure amb una metabolització de la meua experiència en la gestió acadèmica, de la meua experiència docent i com a investigadora en un àmbit no reconegut especialment en la universitat espanyola (els anomenats «estudis de gènere»), i de la meua experiència formativa. Com a vicedegana de grau, vaig gestionar, al llarg de cinc anys i de manera paral·lela, l'extinció de l'antiga llicenciatura i la implantació del nou grau segons els preceptes del Procés de Bolonya (RD 1393/2007) en l'àmbit de les Belles Arts i en una facultat xicoteta. I durant este procés he sigut testimoni de com una filosofia de la convergència en el que coneixem com a Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) es va traduir en una normalització i estandarització dels sabers i estratègies, encaixats en una compartimentació i capitalització del coneixement, en forma de competències i metodologies quasi predeterminades. Com a professora, en l'última dècada he vist com s'han comprimit els tempos d'experimentació i investigació, com els currículums o programes s'han vist reduïts a la seua mínima expressió per a embotir-se en les noves limitacions de crèdits i semestres, o com els meus estudiants de grau i postgrau i les seues famílies han perdut poder adquisitiu (l'EEES «a l'espanyola» ha anat acompanyat d'un augment de taxes a propòsit de la nova norma fixada en el RD 14/2012 per a l'establiment de preus públics dels estudis universitaris, la qual cosa va agreujar els efectes de la crisi econòmica). Açò ha provocat un abandó sobrevingut dels estudis de grau i/o la renúncia moltes vegades a aspirar a la realització d'un màster¹, entre altres qüestions transversals (com p. ex. la pujada de la nota mitjana per a l'accés a beques - RD 726/2017, que el passat any (2018) va tornar, després de la pressió social, a baixar a un 5).

Com a investigadora especialitzada en els susdits «estudis de gènere», ha sigut complex no sols justificar la dita especialització o transversalitat en l'àmbit propi (cosa que compartim el personal docent i investigador adscrit al camp «10 - Història, Geografia i Arts» amb el de «Ciències Socials, Polítiques, del Comportament i de l'Educació-7») sinó superar les subsegüents dificultats per a desenvolupar en igualtat de condicions les nostres carreres professionals (LOU 2001 i revisions) en termes d'acreditacions i del reconeixement de trams d'investigació. Recordem respecte a açò com el Ministeri d'Educació segueix sense reconèixer este àmbit com una àrea específica d'investigació (Requena, 2018), a pesar de les pressions de les rectores de la CRUE (Martínez, 2018), de la Plataforma Universitària d'Estudis Feministes i de Gènere (creada en 2016) o del *Manifest per la inclusió dels Estudis Feministes, de Dones i de Gènere en la Universitat* (2015)². Finalment però no menys important, com a estudiant de postgrau dels antics programes de doctorat he experimentat la sobresaturació d'assignatures dispars sense un fil conductor, amb la minva consegüent del temps d'investigació focalitzat i especialitzat en favor de l'elaboració de múltiples treballs parcials per a superar-ne cadascuna. Esta esquizofrènia s'ha

-
- (1) La pujada de taxes ha patit un increment d'entre 15%-25% en grau i d'entre 40%-50% en màster en primera matrícula; i de segona a quarta matrícula els percentatges augmenten arribant fins entre un 90%-100% en grau (Pérez-Esparrells y Jódar Martínez, 2017, p. 12).
  - (2) Cal assenyalar no obstant això, com per primera vegada la Resolució de 14 de febrer de 2019, de l'Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat i Acreditació, per la qual es nomenen membres dels comitès assessors de la Comissió Nacional Avaluadora de l'Activitat Investigadora (BOE 20/02/2019, Sec. II. A. P. 16289), desplega l'esmentat camp 7 en dos comitès incloent només en el primer la menció «Estudis de Gènere» (7.1: Ciències Socials, Polítiques, del Comportament i Estudis de Gènere i 7.2: Ciències de l'Educació), no tenint en compte aquesta especialització en l'àmbit de l'educació (mateix camp) o en el camp 10. http://www.aneca.es/content/download/13655/169850/file/CNAI_comites_190221.pdf [accés: 19.10.2019].

intensificat en la majoria dels actuals plans d'estudi de màster, que solen simultaniejar la realització del Treball de Fi de Màster amb la superació d'un paquet no exigü d'assignatures.

És este marc complex el que espanta, sens dubte, la idea inicial de dissenyar un nou màster especialitzat que propose altres fórmules possibles, allà per la tardor de 2015. A això se suma, a més, la meua pertinença al grup d'investigació consolidat FIDEX del Departament d'Art de la UMH, adscrit hui al Centre d'Investigació en Arts (CIA) de la UMH, els objectius i línies d'investigació de la qual coincidixen amb els continguts i filosofia de MUECA. Per a esta tasca vaig comptar amb un grup promotor immillorable (compost per Daniel Tejero, Carmen G. Muriana i Javi Moreno, respectivament, director i membres al seu torn de FIDEX), o amb col·laboradors també del professorat UMH com Mario-Paul Martínez i Lourdes Santamaría. En este procés de treball, a més, van participar activament, en qualitat d'assessores i avaluadores externes, la Dra. Marisa Belausteguigoitia Rius (Professora de la Facultat de Filosofia i Lletres - Universidad Nacional Autónoma de México) i la Dra. Riánsares Lozano de la Pola (Investigadora de l'Institut d'Investigacions Estètiques - Universidad Nacional Autónoma de México)³. El desafiament estava servit, i ens vam posar mà a l'obra, sabent que el procés seria llarg (la I edició va començar en el curs acadèmic 2017-2018).

Sobre el *statu quo* i la batalla d'anomenar-se (denominació, descripció i justificació)

Els Estudis Feministes i els Estudis de Gènere són un camp científic «consolidat internacionalment» i «en desenvolupament en l'àmbit estatal»⁴. La seua implantació en l'Estat espanyol s'ha realitzat gradualment des d'inicis dels anys 90 del segle XX, seguint l'estela pionera de les universitats del context anglosaxó (EUA, Regne Unit, Canadà i Austràlia) que ha sigut continuada per una bona part de països europeus; i la forma en parla hispana dels quals ha sigut marcada per l'acadèmia llatinoamericana. Gràcies a l'impuls de la Llei d'Igualtat (Llei orgànica 3/2007), els estudis de postgrau especialitzats en el dit àmbit s'han anat acreixent en l'àmbit acadèmic espanyol (amb identitat plena en el marc de facultats d'Humanitats, Filologia, Filosofia, Ciències Jurídiques o Socials, Psicologia, etc.), encara que fins al moment no existisca, al marge de MUECA, una oferta específica d'este tipus de màsters en les Facultats de Belles Arts, i aparega generalment com a assignatura puntual dins de distints programes d'investigació i producció de cobertura temàtica genèrica —la inclusió de la seua perspectiva temàtica de manera transversal ha depés històricament de la voluntat del professorat a títol individual.

Encara que la perspectiva des de les arts visuals i les seues pedagogies mai ha sigut central en els currículums acadèmics, les titulacions orientades als Estudis de Gènere han cobrat cada vegada més força aplicats com un model internacional d'integració interdisciplinària (Arts + Humanitats + Ciències Socials, Polítiques i Jurídiques), cada vegada més implantat en el nostre Estat. Des de la seua concepció MUECA ha pretés no sols formar i investigar en les pràctiques artístiques i visuals, sinó ampliar el seu camp d'estudi de manera transversal. Algunes de les seues competències, de capital importància en l'escenari

(3) El seu informe extern de valoració amb aportacions per a l'elaboració de la memòria d'implantació del màster es va emmarcar en el Programa AIEFI 2015/2016 (Ajudes per a la Internacionalització d'Escoles, Facultats i Instituts d'Investigació de la UMH).

(4) Les cometes pretenen matisar estos termes absoluts.

artístic actual i molt visibles durant la segona mitat del segle XX i el XXI, són les que tenen a veure, conceptualment i procedimentalment, amb manifestacions artístiques que aborden temàtiques vinculades estretament amb la construcció identitària dels subjectes socials i les seues vindicacions, i que per tant, reflexionen sobre qüestions relacionades amb el sexe, el gènere, la sexualitat, la classe, la nacionalitat o l'ètnia, entre altres, especialment des d'un posicionament interseccional, reflexiu i crític. No hi ha dubte, en este sentit, que és necessari i imprescindible inscriure i contextualitzar les investigacions i creacions artístiques en relació als diferents camps interdisciplinaris amb llarga tradició en l'epistemologia feminista que excedixen els límits de les arts visuals i els enriqueixen, en el marc més ampli dels Estudis Culturals (definitos inicialment per Hoggart, Hall i Whannel en 1964). Dins d'estos, els Estudis Feministes i a partir d'estos, els Queer (o cuir, tal com comencen a desenvolupar-se en l'àmbit llatinoamericà) han aglutinat, cada vegada amb més intensitat, la investigació reflexivocrítica entorn de les dites qüestions que definixen la construcció identitària del subjecte social, del subjecte comunitari, i dels seus marges d'actuació en les esferes pública i privada. Cal indicar així mateix que la línia de treball MUECA entronca —ideològicament— amb programes de postgrau pioners com el Feminism Art Program en el Fresno State College de la California State University (1970) o en el Cal Arts (1971) (Fields, 2012).

Però a pesar de tot això, tal com afirmen Pichardo i Puche (2019, p. 17) no existia «[...] ninguna titulación específica, algo que sí ocurre en universidades de otros países con estudios de Máster especializados en la cuestión LGBT o *queer* [...]. Parece que la situación comienza a cambiar cuando la Universidad Miguel Hernández oferta el «Máster Universitario en Estudios Culturales y Artes Visuales (perspectivas feministas y Cuir/Queer)» y la Universidad Complutense ha anunciado la puesta en marcha de un «Máster Oficial Universitario en Estudios LGBTIQ+» a partir del curso 2019-2020». No obstant això, després de l'anunci del recent màster de la UCM, els encapçalaments i baixades de la premsa nacional, com per exemple, «Una titulación pionera en países de habla hispana empezará a implantarse el próximo curso» (Villena, 2018), «Esta titulación es, según la UCM, pionera en habla hispana ya que los estudios de los movimientos sociales en favor de los derechos de gays, lesbianas y transexuales, y las teorías queer, han tenido importancia sobre todo en el mundo anglosajón» (EFE, 2018), demostren que sempre hi ha una perifèria de la perifèria i que el centre té estratègies per a fer visible i al seu torn invisibilitzar.

Figura 1. Logotip MUECA + Logosímbol MUECA contret amb logotip UMH

Respecte a la denominació, segons el RUCT (Registre d'Universitats, Centres i Títols), MUECA és una de les 6 titulacions oficials en actiu (no extingides) inscrites que inclouen l'adjectiu «feministes»—no n'hi ha cap que incloga el vocable «feminisme» «feminismes»—, i el primer i únic títol oficial inscrit que inclou el terme «queer». Açò òbviament ha sigut objecte d'esculls en la gestió inicial del títol, ja que en un primer moment, es va requerir la retirada d'este últim vocable en el seu nom en el procés de verificació per ser un anglicisme. Després del procés corresponent, en el qual es va argumentar el registre d'altres títols oficials que els contenien com és el cas per exemple de l'expressió «big data», es va arribar a una solució que ens va permetre no sols incloure l'anglicisme, sinó llatinitzar-lo («cuir»). D'esta manera, arribem a una formulació en l'articulat de la qual la combinació de sigles ens va conduir a la construcció de l'acrònim MUECA, que ens permetia per un costat unir la denominació del màster però també utilitzar una paraula ja existent, «mueca», amb el seu significat particular, i que per tant, ens permetia enriquir-lo amb una polisèmia inclusiva respecte a la multiplicació de les seues connotacions en relació al màster. Segons el DRAE, una *mueca* és una «contorsión del rostro, generalmente burlesca», per la qual cosa la denominació mateixa del màster ens permetia en la seua enunciació apel·lar a la corporalitat, el que és torçut (el «queer», literalment en anglés), la crítica, la paròdia d'allò que s'ha establert, l'expressivitat i la subjectivitat, el que és social, etc. Així mateix entronca amb les genealogies LGTBIQ+ i la seua estratègia d'apoderament, quan a partir especialment de la dècada dels 80 la seua comunitat va començar a reapropiar-se els apel·latius del discurs de l'odi que els discriminava per ser diferents, aportant una nova connotació política d'orgull i identitat a insults com «marica» i «bollera». No oblidem que el terme queer, que dona nom a una disciplina acadèmica, en anglés ha sigut i continua sent un insult equiparable a «maricón».

Sobre el pla d'estudis i les pedagogies MUECA (planificació de les ensenyances)

Los contenidos son los encargados de construir nuestros imaginarios. Pueden reforzar roles o estereotipos, invisibilizar situaciones o romper con todo ello.» [...] «Las metodologías, si las planteamos desde un ejercicio feminista, han de romper con las estructuras verticales y jerárquicas de nuestra tradición escolar (perpetuada en los contextos culturales), que no es otra que la tradición patriarcal. Por lo tanto, entran en juego la horizontalidad, los tiempos dilatados, las voces diversas, las experiencias personales y situadas o los materiales que generen extrañamiento. (Morales, 2018, p. 47 i 50)

El màster universitari en Estudis Culturals i Arts Visuals (Perspectives Feministes i Cuir/Queer), MUECA, té com a propòsit dotar els seus estudiants de ferramentes metodològiques i dispositius projectuals (preproducció, producció i postproducció) que els permeten desenvolupar una investigació teoricopràctica especialitzada en estudis feministes i cuir/queer dins de l'àmbit dels estudis culturals i específicament en el marc de les arts visuals —valga la redundància—, la seua missió principal s'ajusta a la seua denominació. Per a això, el disseny del pla d'estudis atén a diverses disciplines de la branca d'Art i Humanitats, abordades des d'un enfocament transversal, interdisciplinari i comparat: Art Contemporani, Antropologia, Sociologia, Literatura, o Filosofia, entre altres). En este sentit, el perfil del personal acadèmic, com es veurà més avant, està compost per especialistes de diferents disciplines provinents de diverses facultats d'universitats nacionals i internacionals.

El màster té una càrrega docent de 60 crèdits ECTS, una duració d'un curs acadèmic a temps complet i una modalitat *online*/semipresencial⁵. Així mateix posseïx una única orientació i no té itineraris d'intensificació curricular. Estructura el seu pla d'estudis a través de tres mòduls, dels quals els dos primers (1. Metodologies i Contextos i 2. Discurs Polític, Estudis Comparats, i Pràctiques Artístiques i Culturals) s'ofereixen en el primer semestre, i el tercer (3. Treball de Fi de Màster) en el segon semestre. Este detall de la seua planificació temporal, atén en primer lloc l'objectiu d'optimitzar els tempos i recursos personals de l'alumnat a fi de focalitzar els seus esforços i no dissipar-los, és a dir, per a no sobresaturar-lo amb una càrrega de treballs tal que li impedisca aprofundir en cada investigació, i propiciar una dinàmica contraproductiva en què primem la qualitat *versus* la quantitat⁶. D'altra banda, això es deu, a més, al fet que en l'apartat 5, relatiu a la planificació de les ensenyances, de l'imprés normalitzat de sol·licitud per a la verificació de títols oficials del Ministeri, la mateixa plantilla articula el que denomina «desplegament temporal» en semestres. D'esta manera, en MUECA tota la docència està programada en el primer semestre, reservant per al segon la realització d'un TFM amb una gran càrrega de crèdits.

(5) S'oferta l'opció semipresencial per al desenvolupament parcial o total del TFM en els laboratoris de la Facultat de Belles Arts d'Altea de la UMH.

(6) Per a superar les primeres 4 matèries han d'entregar un treball per cada una d'elles més el corresponent TFM, és a dir, per a obtenir el títol han de realitzar segons els criteris establits un total de 5 treballs.

Taula 1. Pla d'estudis MUECA

MÒDULS	ECTS	MODALITAT	SEMESTRE	MATÈRIES	ECTS
M1. METODOLOGIES I CONTEXTOS	12	A DISTÀNCIA	I	Metodologies per a la Investigació i el Pensament Projectual	6
			I	Contextos Polítics per a l'acció i el Pensament Crítics	6
M2. DISCURS POLÍTIC, ESTUDIS COMPARATS, I PRÀCTIQUES ARTÍSTIQUES I CULTURALS	24	A DISTÀNCIA	I	Pràctiques Artístiques i Discursos Polítics	15
			I	Estudis Comparats: Acostaments Transdisciplinaris a les Pràctiques Culturals	9
M3. TREBALL FINAL DE MÀSTER	24	A DISTÀNCIA o SEMIPRESENCIAL	II	Treball Final de Màster, TFM	24

Aprofundint en allò que s'ha exposat, totes les matèries tenen un caràcter teòrico-pràctic, i estan dissenyades per a proporcionar una formació seqüencial i interdisciplinària durant el primer semestre i dotar cada estudiant de continguts i ferramentes que li permeten desenvolupar un treball d'investigació complex (TFM) en el segon semestre. Així en Metodologies per a la Investigació i el Pensament Projectual s'estudien i desenvolupen models i mètodes d'investigació en arts visuals en l'àmbit dels estudis feministes i cuir/queer, contemplant des de les estratègies, criteris i estàndards per a la formulació, presentació i seguiment de projectes d'investigació teòrics i aplicats, documentació i gestió bibliogràfica, fins a l'adquisició d'enfocaments crítics per a la producció de noves epistemologies des del coneixement situat. A més, s'analitza l'origen i debat dels estudis culturals i els estudis visuals com a models i enfocaments metodològics flexibles i contextuals per a l'anàlisi de les formes de producció cultural i creació de significat en relació a la imatge.

En Contextos Polítics per a l'acció i el Pensament Crítics, s'exposa i debat la història dels moviments socials pels drets civils (feminismes, moviments LGTBIQ+...) i es realitza una introducció al pensament poscolonial-descolonial-decolonial. S'analitzen els referents socials, culturals i tecnològics de la pràctica cultural i artística contemporània. I s'estudien diferents discursos visuals, iconografies i mitologies contemporànies en el marc dels estudis feministes i cuir/queer. Pràctiques Artístiques i Discursos Polítics, per la seua banda, se centra en l'estudi de les pràctiques artístiques i culturals vinculades amb els discursos polítics i els moviments socials contemporanis des de diferents òptiques. I planteja un estudi de la visualitat en què s'analitzen les relacions establides (causa-efecte) entre poder, cultura, representació, visibilitat i producció de sentit. Per a finalitzar, en Estudis Comparats: Acostaments transdisciplinaris a les pràctiques culturals es realitza una introducció a les pedagogies crítiques de les arts des de les perspectives feministes i cuir/queer, des de les quals, així mateix, s'estudien, analitzen i apliquen diferents ferramentes metodològiques transdisciplinàries per al treball entre els diversos camps artístics i culturals. O dit d'una altra forma, s'aborden les fases, perspectives i estratègies dels estudis comparats com a formes d'investigació integradores. A més, cal assenyalar com una altra particularitat del màster, que cada matèria o assignatura es dividix en diverses unitats didàctiques la impartició de la qual recau en un professor o professora concret, qüestió que, com es veurà, marcarà la metodologia pròpia de MUECA.

La nostra pedagogia de transmissió del coneixement E-A arranca amb un sistema propedèutic⁷ basat en el treball autònom dirigit. En MUECA entenem la propedèutica com una fase introductòria a cada unitat didàctica que aporta fonaments teòrics i pràctics imprescindibles per a la comprensió ulterior del que es desenvoluparà amb profunditat i major extensió en l'aula i amb la classe. És a dir, primerament cada docent defineix un síl·labus com a contracte acadèmic de continguts per a la seua unitat. Basant-s'hi, prepara una llista de lectures dirigides i/o de visionats dirigits, recolzats per diversos materials i recursos (textos, vídeos, enllaços, etc.), que estan disponibles en el campus virtual amb anterioritat a la sessió del dit professor o professora en *streaming* (en l'aula virtual). D'esta manera, atés que el coneixement propedèutic és un coneixement previ a un altre més avançat, les llistes dirigides de treball autònom⁸ permeten adquirir el saber necessari per a, d'una banda, tindre una millor comprensió de la informació explicada per cada docent seguint un mètode expositiu, i d'un altre, adoptar un estat proactiu en el torn de preguntes i debat final.

Taula 2. Pedagogies MUECA en 5 passos

1º	2º	3º	4º	5º	
Sistema Propedèutic	Sesión en streaming (2 horas)	Tutorías Colectivas	Tutorías Individuales	Preparación de trabajos	Evaluación y calificación
-contrato de aprendizaje: 1) syllabus 2) lista de lecturas dirigidas 3) lista de visionados dirigidos 4) materiales y recursos complementarios	-expositivo/lección magistral -estudio de casos -aprendizaje basado en problemas -aprendizaje cooperativo			-contrato de aprendizaje: -aprendizaje orientado a proyectos: 1) criterios 2) rúbricas 3) caretas 4) guías 5) estándares	Informe personalizado para cada trabajo
Trabajo autónomo Dirigido	Trabajo dirigido/ Trabajo compartido	Trabajo compar-tido	Trabajo com-partido	Trabajo autónomo	Trabajo diri-gido
Campus Virtual	Aula Virtual	Aula Virtual	Campus Virtual, mail, servicios vídeo-conferencia	Campus virtual Espacio propio/ Facultad de bbaa De alta	Campus virtual

[*cada columna s'articula, de dalt a baix, en: planificació temporal, metodologies docents, activitats formatives i ubicació]

No cal dir que el sistema té un caràcter versàtil al ritme de cada estudiant, ja que les sessions en *streaming* es graven i es posen a disposició de l'alumnat, i es pot iniciar el procés en qualsevol moment o repetir-lo totes les vegades que es desitje/necessite.

D'altra banda, si hi ha quelcom que distingix MUECA és el protocol específic dissenyat per al sistema d'avaluació continuada dels coneixements teoricopràctics per mitjà de l'elaboració de treballs, memòries i projectes (és una fase a la qual li dediquem una especial dedicació, perquè considerem que és igual d'important en el procés d'E-A). En este

- (7) Del grec *propaideutikós*: prefix *pro* ('davant de' o 'abans de') + *paideutikós* (relacionat amb l'ensenyança, ja que *paidos* és 'xiquet') + sufix *ikos* (que l'identifica com a substantiu). Els cursos propedèutics són habituals en l'àmbit de l'educació superior, amb caràcter previ a la iniciació d'estudis de postgrau com a màsters, especialitzacions i doctorats.
- (8) Les llistes no sols són temàtiques, sinó que s'hi ordenen i descriuen les diferents lectures i/o vídeos, de caràcter breu, i s'inclouen una sèrie de preguntes per a orientar el treball autònom de cara a preparar la sessió compartida en *streaming*.

sentit, cada estudiant presenta el seu document en la convocatòria que corresponga i tria en termini i forma, anticipat per un estàndard inicial que incidint en el *naming* de MUECA denominem «carrera». Esta pàgina confeccionada *ad hoc*, conté dades sintètiques del treball (autoria, títol, matèria a què es presenta, tipologia, breu resum i paraules clau), que ens permeten assignar-lo a una única persona del professorat especialitzada en eixe tema, bé siga per l'afinitat del treball als continguts de la seua unitat didàctica, bé siga per la seua especialització investigadora en l'àmbit. Açò ens permet no sobresaturar el professorat (de la mateixa manera que a l'alumnat) ja que d'esta manera pot dedicar-li una especial atenció al *feedback* en forma de comentaris en el mateix PDF i/o en forma d'informe final amb comentaris i observacions, en què s'inclou així mateix la qualificació. En este arbitratge *random* de correccions a càrrec de la coordinació del MUECA, a més, s'intenta garantir que cada estudiant tinga assignat per a cada treball un membre diferent de l'equip docent a fi que la seua retroalimentació global siga el més rica i diversa possible. Tot açò sense oblidar l'avaluació continuada per mitjà del seguiment personal, sistema que aconseguix la seua major expressió en la direcció del TFM, on cada estudiant pot triar d'entre les múltiples línies d'investigació especialitzades oferides per l'equip docent.

Persones i màquines (recursos humans i materials)

Sobre lo de citar a las amigas y trabajar con ellas. ¿Cómo o hasta dónde es amistad? Para que no se vea como beneficio no merecido, sin tener en cuenta el cómo o el por qué nos hemos conocido. ¿Hasta que punto no es un mérito o crédito también?, ¿cómo medimos esto? (Jeleton, 2017, p. 94)

Es importante visibilizar los afectos y las afectaciones dentro de las luchas. No son lo mismo, pero son parte de una genealogía política no occidental importante que ha sido invisibilizada, ninguna transformación es posible sin la parte afectiva, entendiéndolo como aquellos motores intrapsíquicos y corpo-químicos que atraviesan nuestros cuerpos y que nos permiten senti-pensar y actuar en concordancia con nuestros proyectos de transformación. Más que reconstrucción del tejido social sería importante aprovechar tal ruptura para construir otras lógicas que no reproduzcan la perspectiva patriarcal y neoliberal en la cual se funda el destejido social contemporáneo. (Sayak Valencia, 2016. En Jeleton, 2017, p. 89)

La composició de l'equip docent MUECA es fonamenta en una xarxa politicoacademico-afectiva prèvia i deslocalitzada on no estan tots/es els/les que són per qüestions òbvies, i la integració dels/de les quals ha respost les necessitats del disseny curricular transdisciplinari i comparat del mateix títol. El seu nucli estable està format en l'actualitat per 41 especialistes adscrits/es a diferents universitats d'EUA, Mèxic i l'Estat espanyol (17): Universitat Miguel Hernández, Universitat Politècnica de València, Universitat de València, Universidad de Murcia, Universidad de Castilla la Mancha, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Universidade de Vigo, Universidad Complutense de Madrid, Universitat de Girona, Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Euskal Herriko Unibertsitatea, Indiana University, CalARTS (California Institute for the Arts), COLEF (Colegio de la Frontera Norte, Centro Científico de Excelencia de Tijuana), Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, y Universidad Nacional Autónoma de México; així com a diferents esferes de la producció cultural i l'activisme.

En l'àmbit dels estudis feministes i cuir/queer en relació a les arts visuals (enfocat a les pràctiques artístiques i culturals), el perfil docent específic del total del professorat del màster està acreditat per una àmplia experiència en la impartició d'assignatures, seminaris i cursos de diferents graus, llicenciatures, màsters, seminaris i programes de doctorat, així com de matèries de gestió projectual, metodologies d'investigació, i per la direcció

de treballs acadèmics en diferents nivells. Paral·lelament, el seu perfil investigador està acreditat per nombroses publicacions, projectes d'investigació i projectes culturals de transferència en l'àmbit social, participació i organització de congressos, seminaris i jornades científiques, així com per una dilatada experiència adscrita a línies i grups d'investigació universitaris.

En relació a les màquines, la logística virtual del màster ha sigut tot un repte, encara que darrere dels diferents recursos (campus virtual i aula virtual) òbviament hi haja un equip humà que el configura, sosté i actualitza (integrat per l'equip de coordinació MUECA i el Servei d'Innovació i Suport Tècnic a la Docència i a la Investigació, SIATDI, de la UMH). Podria paréixer que una pedagogia mediada per computadores i internet, atesa la modalitat principal del màster (*online*), és un obstacle per a posar en pràctica unes «pedagogies del contacte» tal com les descriu Lozano (2015, p. 25):

Y así, volvía al salón pensando en la necesidad de trabajar en un espacio no aséptico donde lo obligatorio fuera no lavarse, nunca, las manos. Frente a la tendencia de corporativización de nuestros espacios de enseñanza pública superior, esta pedagogía del contagio –fundada sobre el uso de las prácticas culturales y atravesada por la perspectiva trazada desde los estudios críticos– propone una alternativa corporizadora: devolver el cuerpo a la universidad pública, corporizar nuestras aulas e incorporar, encarnar, nuestros saberes. Pero, ¿qué implica tener en cuenta el cuerpo, devolverlo al salón de clase? ¿Qué ocurre cuando, contraviniendo el principio de objetividad e imparcialidad, aparecemos de nuevo el cuerpo en las escenas pedagógicas: en el aula, en la Comisión de Derechos Humanos, en el espacio público? ¿Qué aparece cuando el cuerpo se hace visible?

Però no obstant això hem de posar en valor que estos dispositius fan possible la reunió de sabers dispersos i de persones de diverses procedències i perfils que residixen en llocs diferents, que d'una altra manera no seria possible si no fóra gràcies a la màgia de la física i a uns horaris compatibles en un sentit transcontinental (Europa/Amèrica). És cert que els grups d'estudiants de les diferents edicions han posat en pràctica diverses estratègies de manera independent per a posar el cos (Sentamans, 2019), com per exemple: fer un esforç i viatjar per a defensar el TFM presencialment a Altea i *conèixer-se*, organitzar grups de missatgeria i xarxes privats per a *estar en contacte* al marge de l'acadèmia, o *quedar* per a anar a classe si residien en una mateixa ciutat, és a dir, per a veure projectada en *streaming* la sessió expositiva en un mateix espai físic. Per a tota la resta ens afanyem a compensar-ho amb atencions: un seguiment constant, disponibilitat, immediatesa, flexibilitat, informació actualitzada, etc., dins de les limitacions òbvies. En este sentit, açò ha definit la lògica d'accés, consistent a limitar fins al moment les places d'accés de cada edició a 10. Açò a més de permetre una atenció si és possible més personalitzada, també definix una de les lògiques invertides del màster, ja que la ràtio resultant estudiant-docent és de 4 a 1.

Experiències i resultats

Davant de l'estranyament inicial que ha suposat tindre una màquina com a interfície i que ha transformat la classe en un cibernic tentacular, després de les successives sessions, cada persona implicada en el màster ha anat repensant i incorporant els asèptics codis de comunicació propis del medi de manera diversa, resultant, a la vista dels positius comentaris de docents i estudiants, un espai heterotòpic —com descriuria Foucault— que fa possible la trobada, el diàleg, el dissens i el consens, i l'aprenentatge. En este sentit, MUECA ha permés ampliar i consolidar una xarxa de treball interuniversitària i transnacional de professorat investigador que compartix àmbit d'especialització i interessos, i en la qual es va agregant l'alumnat titulat.

A més del grau de satisfacció rebut per docents i estudiants —i dels útils suggeriments que anem incorporant-hi per a continuar millorant l'experiència—, l'interés del projecte ha sigut reconegut institucionalment amb l'obtenció del finançament màxim en dos edicions consecutives de la convocatòria de subvencions destinades a la realització de postgraus d'Estudis de Gènere i Activitats de l'àmbit universitari relacionades⁹, que ens ha permés tindre una beca pròpia per a sufragar les taxes de tots/es els/les estudiants concurrents fins al moment. Així mateix, l'aplicabilitat per a la intervenció social, en l'àmbit propi de MUECA, ha sigut reconeguda amb el Premi Museari¹⁰ 2019 per les accions en favor de la visibilitat i els drets de la diversitat sexual (Navarro, 2019), que he rebut com a impulsora i directora en nom de tota la comunitat.

Respecte als resultats obtinguts per l'alumnat, són molts i de gran interès a pesar del curt recorregut de l'experiència (en l'actualitat estem treballant en la III edició), la qual cosa ve a referendar la nostra proposta de contraproductivitat en la que primem qualitat *versus* quantitat. Per assenyalar alguns d'aquells treballs reconeguts per la beca de l'IMIO, cabria destacar, des del punt de vista de la memòria, l'arxiu i la visibilitat de les genealogies feministes i cuir/queer de resistència, l'arxiu documental LGTB de la ciutat de Sabadell complementat amb entrevistes audiovisuals editades realitzat per Gerard Ballester (2017-2018); l'actiu i publicat arxiu de Marta Quílez (2017-2018) en què la seua autora continua teixint una genealogia de les dones en l'àmbit del disseny gràfic (disenadorasgraficas.com); l'elaboració d'una cartografia que documenta la historiografia dels escenaris queer-transfeministes en el món rural de la província d'Alacant realitzada per Roseta Ortuño i Andrea Martínez (2018-2019) i que per mitjà de la participació en tallers, entrevistes i anàlisis documentals explicita les tensions, produccions i canvis que se succeïxen; o el disseny de ferramentes feministes i queer per a desconstruir la mirada cisgènere en la representació de narratives filmiques transgènere en el context llatinoamericà desenvolupat per Analú Laferal (2018-2019).

Potser serà prompte per a avaluar d'una manera profunda la repercussió i incidència de MUECA en els seus titulats/des i el seu entorn social, així com en l'acadèmia, però continuem treballant il·lusionats/des perquè hem descobert que una altra forma d'ensenyar i aprendre no sols és possible en els límits de la institució universitària, sinó que a més és gojosa.

(9) Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat, Secretaria d'Estat de Serveis Socials i Igualtat, Institut de la Dona i per a la Igualtat d'Oportunitats, 2017 i 2018.

(10) Creat pels catedràtics Ricard Huerta (UV) i Germán Navarro (UNIZAR).

Referències

- Diversos autors (2015) «Manifiesto por la inclusión de los Estudios Feministas, de Mujeres y de Género en la Universidad» Recuperat de: <http://isonomia.uji.es/manifiesto-por-la-inclusion-de-los-estudios-feministas-de-mujeres-y-de-genero-en-la-universidad/> [accés 20.10.2019].
- EFE (2018) «La Complutense crea primer máster oficial en estudios LGBTIQ+ en habla hispana», *Diario Público*, 1/10/2018. Recuperat de: <https://www.publico.es/sociedad/igualdad-complutense-crea-primer-master-oficial-estudios-lgbtqi-habla-hispana.html> [accés 20.10.2019].
- Fields, Jill [ed.] (2012) *Entering the Picture. Judy Chicago, the Fresno Feminist Art Program, and the Collective Vision of Women Artists*. New York, Routledge.
- Jeleton, Gela [María Ángeles Alcántara Sánchez] (2017) «Lo que no se dice, cuesta decir o te dicen que no digas», a *Manifestaciones públicas de afecto*, Barcelona, BAR Project, p. 89-97.
- Lozano de la Pola, R. (2015) «Contagios y saberes incorporados. Feminismo, pedagogía y prácticas culturales», a FIDEX [eds.] *El Aula invertida. Estrategias pedagógicas y prácticas artísticas desde la diversidad sexual*. València, Fundación La Posta, p. 22-26.
- Martínez, L. (2018) «Las rectoras de universidades públicas quieren implantar la ‘carrera’ de estudios de género». *eldiario.es*, 27/11/2018. Recuperat de: https://www.eldiario.es/cv/Cumbre-rectoras_0_840266302.html [accés 20.10.2019].
- Memoria de verificación de títulos oficiales-Máster Universitario en Estudios Culturales y Artes Visuales (Perspectivas Feministas y Cuir/Queer) por la Universidad Miguel Hernández de Elche*. Recuperat de: <https://www.umh.es/pdf-verificado/261/memoria.pdf> [accés 20.10.2019].
- Morales, E. (2018) «Cebollas y celulares: un ensayo sobre las características propias de las pedagogías feministas», a Grupo de Educación de Matadero Madrid [eds.] *Pedagogías feministas, políticas de cuidado y educación*. Madrid, Matadero, centro de resistencias artísticas, p. 46-55. Recuperat de: <http://www.mataderomadrid.org/v2/prensa/d/1/pedagogias-feministas-politicas-de-cuidado-y-educacion.pdf> [accés 20.10.2019].
- Navarro, G. (2019) *Museari Queer Art: el projecte Arteari en Las Naves*. València, Espai d'Art Fotogràfic.
- Pérez-Esparrells, C. i Jódar Martínez, I. (2017) «Análisis de los precios públicos de las matrículas universitarias en España a raíz de la crisis económica». *La Cuestión Universitaria*, 9, p. 6-27. Recuperat de: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6279482> [accés 20.10.2019].
- Pichardo Galán, J.I. i Puche Cabezas, L. (2019) «Universidad y diversidad sexogenérica: barreras, innovaciones y retos de futuro». *Methaodos. Revista de Ciencias Sociales*, 7 (1), p. 10-26.
- Requena, A. (2018) «El Ministerio de Educación no reconoce los estudios de género como un área específica de investigación». *eldiario.es*, 1/02/2018. Recuperat de: https://www.eldiario.es/sociedad/Ministerio-Educacion-reconoce-estudios-investigacion_0_735626871.html [accés 20.10.2019].
- Sentamans, Tatiana (2019) «Poner el cuerpo a cambio. Exposición*, feminismos, disidencias LGTBIQ+ y prácticas artísticas» i «Cuerpos disidentes [Poner el cuerpo a cambio: exposición*]», a *Tiempos convulsos: historias y microhistorias en la colección del IVAM*. València, IVAM p. 47-52 i p. 216-222-259.

- Vila, F. (2010) «Caminando sobre la cuerda floja: notas sobre políticas queer en el Estado español», a Sentamans, T. i Tejero, D. [eds.] *Cuerpos/Sexualidades Heréticas y Prácticas Artísticas. Antecedentes en el Estado Español. De la teoría a la práctica y viceversa*. Generalitat Valenciana, p. 152-157.
- Villena, M. (2018) «La Complutense crea un máster centrado en la realidad LGTBI». *El País*, 31/10/2018. Recuperat de: https://elpais.com/ccaa/2018/10/29/madrid/1540801136_851352.html [accés 20.10.2019].

MUECA :S – Un modelo universitario invertido

Resumen: El presente artículo tiene como objeto describir y analizar las diferentes estrategias en el marco del diseño y de la gestión del Máster Universitario en Estudios Culturales y Artes Visuales (perspectivas feministas y cuir/queer), MUECA, de la Universidad Miguel Hernández. Se define su modelo pedagógico y su currículo invertidos, se analizan no solo el statu quo y la batalla de nombrarse, su plan de estudios y las pedagogías MUECA, o sus recursos humanos y materiales, sino las experiencias personales y situadas que sirven para enunciar y analizar las motivaciones iniciales que han originado un conjunto de decisiones para su puesta en marcha y su desarrollo. Los materiales que generan extrañamiento, las pedagogías de contacto y torcidas, las epistemologías situadas, las redes de afectos, la contra-productividad (calidad versus cantidad), desde unas perspectivas feministas y cuir/queer, determinan además de los contenidos, otras formas de hacer academia e investigación dentro de las estrategias marcadas por la norma (legislación educativa y normativas propias). En este sentido, y en conclusión, consideramos que MUECA posibilita una experiencia enseñanza-aprendizaje E-A innovadora en el marco específico, con un gran potencial para su intervención en el ámbito de lo social y para ensanchar los márgenes de actuación.

Palabras clave: MUECA, máster de investigación, pedagogías torcidas, estudios culturales, artes visuales, feminismos, activismos, teoría queer.

MUECA, un modèle pédagogique universitaire inversé

Résumé: Le présent article a pour objectif de décrire et d'analyser les différentes stratégies envisagées dans le cadre de l'élaboration et de la gestion du *Master universitaire en Études culturelles et arts visuels (perspectives féministes et cuir/queer)* ou MUECA, de l'Université Miguel Hernández (master officiel orienté vers la recherche et offrant une modalité en ligne/semi-présentielle). Aussi, pour comprendre comment son modèle pédagogique et son programme d'études inversés sont définis, cet article offre une analyse non seulement du *statu quo* et de la bataille autour de sa dénomination (dénomination, description et justification), de son plan d'études et des pédagogies MUECA (planification des enseignements), ou de ses ressources humaines et matérielles (personnes et machines), mais aussi des expériences personnelles et situées qui servent à énoncer et à analyser les motivations initiales qui ont abouti à un ensemble de décisions pour sa mise en œuvre et son développement. Les matériaux qui suscitent de l'étrangeté, les pédagogies de contact et tordues, les épistémologies situées, les réseaux d'effets, le contre-productif (qualité vs quantité), selon des perspectives féministes et cuir/queer, déterminent, outre les contenus, d'autres façons d'enseigner et de faire de la recherche au sein des stratégies définies par la norme (loi sur l'éducation et réglementations propres). À cet égard, et en guise de conclusion, nous considérons que MUECA fournit l'opportunité d'une expérience d'Enseignement-Apprentissage (E-A) innovante dans le cadre spécifique, et avec un grand potentiel pour intervenir dans le domaine social et pour élargir les marges d'action.

Mots clés: MUECA, master de recherche, pédagogies tordues, études culturelles, arts visuels, féminismes, activismes, théorie queer/cuir

MUECA :S - An inverted university model

Abstract: The purpose of this article is to describe and analyse the different strategies applied in the framework of the design and management of the *Master's Degree in Cultural Studies and Visual Arts (feminist and queer perspectives)*, MUECA, an official master's research degree taught on line and semi-presentially at Miguel Hernández University. For this reason, and to understand how this defines its teaching model and its inverted curriculum, we analyse not only the status quo the curriculum of MUECA and its teaching or its human and material resources (people and machines), but the personal and situated experiences that serve to announce and analyse the initial motivations that have originated a set of decisions regarding its implementation and development. The materials that generate estrangement, contact and queer pedagogies, situated epistemologies, affect networks, counter-productivity (quality versus quantity), from feminist and queer perspectives, have determined in addition to the contents, other forms of doing academic work and research within the strategies marked by the norms (educational legislation and regulations). MUECA enables an innovative teaching-learning experience in its specific framework, which has great potential for intervention in the social field and for widening the margins of action.

Keywords: MUECA, research master's degree, twisted pedagogies, cultural studies, visual arts, feminism, activism, queer theory.